

Naar een schuldvrij platteland

— Hans Valkhoff * —

De milieujournalist Simon Fairlie pleit in zijn boek *Low Impact Development* voor een drastische hervorming van het Britse platteland. De bekende Engelse intellectueel wil een herziening van de gebruikelijke agrarische ruimtelijke ordening van het buitengebied. Hij vindt dat andere functies en kleinschalige activiteiten ook een bestaansgrond in de bestemmingsplannen moeten krijgen. Zijn ideeën voor een duurzame herbesteding en voor natuurontwikkeling sluiten goed aan bij de actuele Nederlandse discussie over het landelijk gebied.

Schuldgevoelige planologen

De schrijver is de spreekbuis van een snel-groeiende beweging van 'neoruralen' die zijn verenigd in *The Land is Ours*. Deze organisatie behartigt de belangen van biologische keuterboeren, eigentijdse nomaden en andere pioniers die streven naar een alternatief bestaan op het planologisch dichtgetimmerde Engelse platteland. De naoorlogse landbouw heeft het Engelse landschap ingrijpend aangetast en is aan een rigoureuze hervorming toe. Maar de eenzijdige agrarische bestemming van het buitengebied houdt nieuwe kleinschalige ontwikkelingen angstvallig buiten de deur.

Fairlie betreurt de eenzijdige agrarische inrichting van het buitengebied. Volgens hem moet het door de Europese landbouw verwoeste platteland zich openstellen voor nieuwe ruimtegebruikers. Planologen moeten zich flexibeler opstellen en meer ruimte creëren voor kleinschalige ontwikkelingen. Zij kunnen uiteenlopende alternatieve functies van overheidswege in goede banen leiden. Een duurzaamheids criterium in de vernieuwde bestemmingsplannen moet het beoogde grondgebruik van deze milieuvriendelijke initiatieven garanderen.

De auteur gaat uitvoerig in op de geschiedenis van de Engelse landschapsbescherming. De *Planning Act* komt sterk overeen met onze *Wet Ruimtelijke Ordening* en het boek is dan ook in grote lijnen van toepassing op de Nederlandse situatie. Fairlie toont veel

begrip voor de strenge planologen die in het buitengebied met allerhande netelige kwesties worden geconfronteerd. Fairlie respecteert hun *landscape guilt* die volgens hem

samenhangt met het in de planologie dogmatisch geworden dualisme tussen stad en land. De planoloog beweegt zich voortdurend in het spanningsveld tussen mens en natuur, voorzover je in Nederland en Engeland nog van natuur kunt spreken.

Het planologische schuldgevoel wortelt in het romantische natuurbesef dat de stadsmens kenmerkt. De landschap- en natuurbescherming, die daar een gevolg van is, heeft het Engelse platteland volgens Fairlie in elk geval voor ergere rampen heeft be-

Bomen die tot totempalen zijn geknot, omdat ze anders teveel schaduw op de oogst werpen.

* De auteur is sociaal geograaf en werkzaam als freelance journalist.

hoed. De ongebreidelde industrialisering en verstedelijking zijn een voortdurende bedreiging van de door planologen beschermde Green Belt en open ruimte. De steeds weer terugkerende discussie over het Groene Hart is illustratief voor de Nederlandse situatie, alhoewel deze door rijksplanologen bevochten groene ruimte allang niet meer heilig is. De uitdijende Randstad eet gulzig zijn eigen longen op, ook al proberen natuurbeschermers en planologen nog te redden wat er te redden valt.

De landschapsschuld heeft volgens Fairlie geleid tot een planologische patstelling in het buitengebied. Om het kwetsbare open gebied te handhaven heeft de overheid namelijk een eenzijdige agrarische ontwikkeling aangemoedigd. Volgens beleidsmakers is deze sterke economische functie in het buitengebied namelijk de enige waarborg tegen de nog altijd toenemende stedelijke druk. De Planning Act is de wettelijke vertaling van deze visie en heeft net als in Nederland geleid tot een overwegend agrarische ruimtelijke ordening en waterbeheersing van het buitengebied. Fairlie bekritiseert deze monofunctionele inrichting van de open ruimte waardoor het platteland in de laatste vijftig jaar is omgetoverd in een kale agro-industriële vlakke. Volgens Fairlie hoeven niet-agrarische functies niet zonder meer tot de gevreesde verstedelijking van de open ruimte te leiden. Hij geeft talloze voorbeelden van kleinschalige activiteiten die het landschap nauwelijks aantasten. Met een doelgericht duurzaamheids criterium in de nieuwe bestemmingsplannen kunnen lokale overheden alternatieve ontwikkelingen op hun landschappelijke effecten beoordelen. Daarmee onderstreept de auteur het belang van het planologisch instrumentarium. Alleen wil Fairlie van het negatieve idee af dat alle gebouwen en menselijke activiteiten in het buitengebied à priori een aanslag zijn op de landelijke omgeving. Hij hoopt dat de actuele kwaliteitsdiscussie tot een positievere planologische benadering leidt, waarbij de 'landschapsschuld' op de achtergrond raakt en beleidsmakers ruimte creëren voor ont-

wikkelingen die een positieve uitstraling op hun omgeving hebben.

Teloorgang boerensamenleving

Fairlie constateert dat de moderne agrarische en architectonische massaproductie het platteland heeft verwijderd van de eeuwenoude ambachtelijke en streekeigen productie. Hij wijdt een hele paragraaf aan het verdwijnen van deze traditionele productiewijzen die gebruik maakten van lokale materialen en arbeidskrachten. Ter onderbouwing gaat de auteur hier uitgebreid in op het probleem van de 'milieugebruiksruimte'. Voedsel, grondstoffen en consumptiegoederen komen van heinde en verre. De grote steden en de intensieve landbouw zijn volledig afhankelijk van goedkope importen uit Derdewereldlanden. De ongebreidelde stedelijke consumptie is louter mogelijk door de mondiale exploitatie van overzeese landbouwgronden, arbeidskrachten en grondstoffen. De moderne stadsmens gedijt nu eenmaal op het vermeende surplus van wereldwijde productiegebieden.

Het zegevierende modernisme heeft geleid tot een grootschalige standaardisering en vervreemding van productie en consumptie. En in deze ontheemde landbouw en architectuur wortelt ook de reeds genoemde landschapsschuld die het dualisme tussen stad en land in stand houdt. De grote stad en de massamedia domineren kunst en cultuur en voeren een internationaal esthetisch debat dat uiterst modegevoelig en uniform is en waarbij alle lokale tradities zijn gegooid. In de voetsporen van de modernisten hebben ook de postmoderne reclamemakers en architecten de ten dode opgeschreven lokale en provinciale cultuur te kijk gezet door in hun ironische potpourri's lukraak met historische beelden en symbolen te goochelen. Het resultaat is een kapitalistische Internationale Stijl die van Tokio tot Nieuwegein dezelfde eenheidsworst voorschotelt.

Volgens de Hongaarse architect Imre Makovecz draait het in dit postmoderne spel om

een eclectische esthetiek die het voorbije verleden van nederzettingen tegelijkertijd romantiseert en volledig belachelijk maakt. Maar hoe ouderwets en ridicul die boerensamenleving in stedelijke ogen dan ook mag zijn, voor de dorpsarchitectuur van Makovecz is zij een onuitputtelijke inspiratiebron. De *heimat*-architect richt zich op de inrichting en herwaardering van het Hongaarse platteland. Hij laat zich daarbij niet leiden door de romantici uit Budapest die dromen van het zieltogende Hongaarse dorp waar zij graag een tweede huisje zouden hebben. Makovecz richt zich op de uitstervende dorpsgemeenschap en bouwt samen met vrijwilligers en doe-het-zelvers de dorpshuizen van de toekomst. Deze nieuwe dorpscentra geven de achtergebleven bewoners een nieuwe ontmoetingsplaats en blazen de gemeenschap nieuw leven in. De nomadische architectuur en het gedachtegoed van Imre Makovecz zijn een goed voorbeeld van de plattelandontwikkeling die Simon Fairlie voor-ogen heeft. De doe-het-zelver Makovecz leidt zijn eigen ambachtslieden op en laat zoveel mogelijk op de bouwplaats zelf vervaardigen. Hij wil niet afhankelijk zijn van de industriële standaardoplossingen die de bouwmarkten voorschotelen. Bouwmaterialen zoals timmerhout, bakstenen, dakpannen en plavuizen worden zoveel mogelijk ter plekke gemaakt met lokale materialen, energie en arbeidskracht. En ook in Fairlie's aanbevelingen en voorbeelden spelen deze lokale productie en het gebruik van lokale grondstoffen en arbeidskracht een sleutelrol.

Fairlie laat zich net als Makovecz inspireren door de uitstervende boerensamenleving en het grotendeels verdwenen kleinschalige cultuurlandschap. De auteur pleit voor de herbebossing en herbevolking van het Europese platteland en laat zich daarbij vooral inspireren door de successen die daarmee in Schotland zijn geboekt. Fairlie's voorbeelden van natuurontwikkeling en herbestemming van het buitengebied sluiten goed aan bij het actuele Nederlandse debat over het landelijk gebied. Alleen zou hij het niet eens zijn met de in de vierde nota voor de ruim-

telijke ordening gemaakte dogmatische scheiding tussen intensieve landbouw (gele koers) en grootschalige natuur (groene koers). Hij zou eerder pleiten voor een gedeeltelijke verweving van deze functies, ervan uitgaande dat de intensieve landbouw plaatsmaakt voor biologische productiewijzen.

Vernietiging van een streng bewaakt landschap

De naoorlogse landbouw heeft het landschap in Europa en in de Derde Wereld ingrijpend aangetast. De industriële Groene Revolutie heeft overal ter wereld geleid tot de razendsnelle vernietiging van het aloude cultuurlandschap. Luchtfoto's van de Duitse Luftwaffe tonen dat het Engelse platteland tijdens de oorlog nog maar nauwelijks veranderd was ten opzichte van gedetailleerde kaarten uit 1870. Iedere destijds in kaart gebrachte heg, ommuring, waterloop en boomgroep is op die gedetailleerde foto's terug te vinden. Maar in het korte naoorlogse tijdsbestek van vijftig jaar zijn bijna al deze landschapselementen door de ruilverkavelende bulldozers platgewalst en uit het Engelse landschap verdwenen.

Fairlie betreurt deze pijnlijke teloorgang en de eenzijdige inrichting van ons moderne platteland. Hij bekritiseert het ruimtelijke keurslijf waarin alle verschillende functies op strenge wijze van elkaar gescheiden zijn. Landbouw, natuur, woningbouw en industrie hebben allemaal strikt hun eigen plaats. Alles is ingedeeld volgens een rigide zonering van activiteiten die elkaar altijd bijten, omdat ze op te grote schaal uit de grond zijn gestampt. De eerder genoemde landschapsschuld verklaart de planologische behoefte aan zo'n strenge ruimtelijke scheiding.

Wat dat betreft ontlopen het dichtbevolkte Engeland en Nederland elkaar niet veel. De Engelse Planning Act mag dan het internationale schoolvoorbeeld zijn van een gedegen landschapsbescherming, maar Nederland is het land waar de ruimtelijke ordening is uitgevonden. In ons nijver

drooggemalen landschap vind je vogelreservaten onder aanliegroutes van luchthavens, stiltegebieden naast vierbaansnelwegen en recreatieterreinen onder de rook van industriegebieden. Maar alles op z'n plaats en keurig van elkaar gescheiden. Het doodgeplande buitengebied wekt van Randstad tot Zandstad in elk geval een opgeruimde indruk.

Hobbyboeren

Fairlie kwam zelf in aanraking met de planologenwereld toen in 1995 de ontruiming dreigde van het spraakmakende tentenkamp op zijn keuterbedrijfje in Zuidwest Engeland. Deze alternatieve nederzetting in

Tinker's Bubble was volgens het ministerie van milieu en ruimtelijke ordening in strijd met het bestemmingsplan voor het buitengebied. De conservatieve staatssecretaris Gummer overtroefde met deze uitspraak zijn regionale inspecteur voor de ruimtelijke ordening die het tentenkamp in Summerset al geruime tijd gedoogde. De coulante inspecteur had deze kleine *permaculture* gemeenschap zelfs een bouwvergunning verleend voor het optrekken van enige opstallen op de communale grond die zij in eigendom hebben. Maar de staatssecretaris besloot de vergunning in te trekken uit angst voor vermeende precedentwerking. Hij baseerde zich daarbij op

de Planning Act en verklaarde dat de hippies en ciderdrinkers van Tinker's Bubble geen volwaardig agrarisch bedrijf voerden, maar het boeren slechts als nevenactiviteit uitoefenden. Net als in Nederland is dit zogenaemde 'hobbyboeren' in Engeland in strijd met de bestemmingsplannen voor het buitengebied.

Het Europese platteland wordt streng bewaakt en Fairlie geeft talloze voorbeelden van kleinschalige activiteiten die zonder uitzondering uit het buitengebied worden geweerd. De autoriteiten baseren zich daarbij op de wet ruimtelijke ordening die in de bestemmingsplannen voor het buitengebied is uitgewerkt. Net als in Holland is de woonruimte op het Engelse platteland voor de meeste mensen onbetaalbaar geworden. De veelgezochte rust op het platteland is alleen nog binnen bereik van rijke stedelingen die exorbitante bedragen neertellen voor een buitenhuisje of een paardenstal. Fairlie windt zich hevig op over deze rurale klassenstrijd die vooral in Zuid-Engeland overal zichtbaar is in de breed uitgemeten *horsey-culture* en golfmilieu's. Op het Engelse platteland vind je naast de kale akkers en agrarische bedrijven de lommerrijke villa's en lusthoven van hobbyboerende grootgrondbezitters en forenzen *city hoppers*.

Met de uit de pan gerezen prijzen voor onroerend goed houdt het platteland onbemiddelde nieuwkomers op veilige afstand. In de bestemmingsplannen houdt de overheid krampachtig vast aan de agrarische bestemming van het buitengebied. Het Nederlandse platteland is nog altijd het domein en werkterrein van gesubsidieerde agrariërs en dijkgraven. Moderne Europese boerderijen zijn kapitaalintensieve industrieën met een waterdichte productieketen en een volledig geautomatiseerde mineralenboekhouding. Op het platteland zijn dit soort agrarische industrieterreinen beeldbepalend. En als keuterende 'hobbyboer' of knutselende buitenburger moet je van goeden huize komen wil je voor je lapje grond in het buitengebied een woonbestemming krijgen. De landelijke bouwruimte is der-

mate schaars dat stedelingen kapitalen betalen voor hun felbegeerde woonboerderij. Slechts bij hoge uitzondering krijgen minder kapitaalkrachtigen een bouwvergunning voor een alternatief agrarisch projectje of voor dat veelgedroomde hutje op de hei. Het is nu eenmaal eenvoudiger om een bouwvergunning en subsidie te krijgen voor een kolossale kippenloods of mestopslag dan voor een onzichtbare houten keet in een biologische boomgaard.

Voor mensen met een bescheiden inkomen is het bijna onmogelijk om zich in het buitengebied te vestigen. Of het moet in een eensgezinswoninkje zijn, in zo'n fraai geplande nieuwbouwwijk aan de rand van een pas bouwrijp gemaakte polder. Ook in Nederland begin je weinig met mooie plannen en goede voornemens om in het buitengebied een sober en duurzaam bestaan op te bouwen. Je komt nog eerder in aanmerking voor een leuk rijtjeshuis met *carport*, hobbykamer en meranti schuttingen in het vierkante tuintje dat steevast doodloopt op het netjes afgerasterde gemeenteplantsoen. Net als in het rijke Zuiden van Engeland is het landelijk schoon in West-Nederland omgetoverd in een streng bewaakt reservaat voor de *happy few*. Probeer maar eens langs de Winkel van Abcoude naar Botshol te lopen. Om de haverklap tegen het goed omheinde domein van een of andere rustieke bungalow aan. Alleen in strenge winters is het Hollandse waterland voor iedereen toegankelijk. Al schaatsend kun je gaan en staan waar je wilt. En tijdens die paar uitgelaten weken per jaar lijkt het niemand te deren dat half Nederland door al die mooie achtertuinen kluunt. Maar de rest van het jaar moet je als niets vermoedende wandelaar een ware *guerilla jogger* zijn om je door het veel geschilderde landschap van Nescio een pad te banen.

Eye-opener

Fairlie pleit voor een allesomvattende herwaardering van het platteland. Een geleidelijke herbevolking van het buitengebied hoeft volgens hem niet perse samen te gaan met de gebruikelijke grootschalige aanleg

van infrastructuur en bouwlocaties. Dit is een fantasievolle industriële logica die ons door ingenieurs, projectontwikkelaars en politici wordt voorgehouden. En deze hardnekkige economische mythe is de oorzaak van het betreurenswaardige syndroom van de landsschapschuld en het daarmee samenhangende dualisme tussen stad en land. Fairlie geeft in zijn boek talloze voorbeelden van kleinschalige plattelandontwikkeling die het dualisme tussen stad en land voorbijstreven. En in de appendix geeft hij een goed overzicht van de actuele Britse jurisprudentie ten aanzien van *permaculture* en andere kleinschalige ontwikkelingen in het buitengebied.

Low Impact Development is een handige gids in het actuele debat over een duurzaam platteland. Zowel leken als planologen kunnen heel wat opsteken van dit pleidooi voor een minder eenzijdige ruimtelijke ordening van het buitengebied. Voor professionele plannenmakers is het misschien een aardige eye-opener. En voor vrijwilligers, doe-het-zelvers en deelnemers aan de lokale Agenda-21 initiatieven is het boek vooral een uiterst leesbare inleiding in de ruimtelijke ordening van het buitengebied. Fairlie's originele benadering van deze weerbarstige materie is geschreven vanuit het gezichtspunt van de 'geplande' en niet zozeer vanuit de optiek van de 'planner'. De intellectueel Fairlie is tevens een keuterboer en zijn boek is tegelijkertijd een pleidooi voor biologische productiewijzen, zoals het door hem gepraktiseerde en schuldvrije *permaculture*.